

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De betekenis van de prototypische gevallen voor de rechtsvinding: taalkundige interpretatie

Smith, C.E.

Citation

Smith, C. E. (2009). De betekenis van de prototypische gevallen voor de rechtsvinding: taalkundige interpretatie. *Trema Tijdschrift Voor De Rechterlijke Macht*, 8, 336-341. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14444>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14444>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De betekenis van de prototypische gevallen voor de rechtsvinding: taalkundige interpretatie

Dat taalkundige interpretatie voor de rechtsvinding van belang is, lijkt een platitude. Niettemin wordt het nut ervan in de rechtstheorie sterk betwijfeld. In deze bijdrage wordt het standpunt verdedigd dat taalkundige interpretatie het uitgangspunt vormt van de rechtsvinding in moeilijke gevallen en van belang is voor de legitimatie van de rechtsbeslissing in verband met de 'rule of law'.

1 Over zin en onzin van taalkundige interpretatie

De rechtspraak steunt op twee pijlers: kennis van de feiten en kennis van het recht. In de echte wereld van modder en klei zijn het vooral de feiten die aandacht vragen – wat heeft zich werkelijk voorgedaan? Maar in methodologisch opzicht gaat aan het vaststellen van de feiten kennis van het recht vooraf: pas in het licht van de regels zijn sommige feiten relevant en andere niet. Het vaststellen wat geldend recht is wordt traditioneel 'rechtsvinding' genoemd en de aard en juiste methoden ervan vormen al meer dan honderd jaar het onderwerp van een intensief academisch debat – vanaf Gény en Kantorowicz tot Dworkin en Scalia in onze tijd toe. In dit artikel zou ik de betekenis willen bespreken van één van de methoden van rechtsvinding: taalkundige interpretatie.

Dat taalkundige interpretatie van groot belang is voor de rechtsvinding, lijkt een platitude. Rechten en plichten worden immers voor een belangrijk deel uitgedrukt in taal. De wet is exemplarisch voor het verband tussen recht en taal. Met behulp van algemene classificerende termen legt de wetgever rechten, plichten en bevoegdheden van justitiabelen en organen vast. Het belang van de taal blijkt voorts uit de *rechtspraak*: het is een oordeel dat in woorden is gevat en door de rechter wordt uitgesproken. Ook de manier waarop de burgers onderling hun rechtsbetrekkingen organiseren toont het belang van taal: via *afspraak*. Arbeidsovereenkomst, huwelijk, ouderschap – zonder woorden zou het bestaan van deze betrekkingen ondenkbaar zijn. Ook de betrekkingen tussen burgers onderling ontstaan dus *door* de taal¹ en worden *in* taal uitgedrukt.

Met het belang van de taal voor het recht, lijkt ook het belang van taalkundige interpretatie gegeven. Alle onderzoek naar de betekenis van het recht, schrijft Scholten, begint met het vaststellen van de betekenis die de tekst naar spraakgebruik heeft.² Heeft de plaatselijke wetgever bijvoorbeeld bepaald dat het park verboden is voor voertuigen, dan dienen we, om de regel te kunnen begrijpen, te weten hoe de burger deze termen begrijpt. Problemen ontstaan, als we te maken krijgen met gevallen waarvan niet duidelijk is of zij onder één van de in de bepaling genoemde termen vallen. Auto's vallen beslist onder de term 'voertuig', maar geldt dat ook voor fietsen, kinderwagens en rolschaatsen?³ In deze gevallen zal de precieze betekenis van de term door interpretatie moeten worden achterhaald. En dat, zo lijkt uit het voorgaande te volgen, kan onder meer met behulp van taalkundige interpretatie worden opgelost, dat wil zeggen, door de betekenis te achterhalen die de term of tekst naar spraakgebruik heeft.

Dat laatste lijkt te worden bevestigd door de rechtspraak. Zo werd de vraag of sprake is van een 'lijk' in de zin van art. 151 Sr. bij het stoffelijk overschot waarvan de benen waren afgezaagd, bevestigend beantwoord met een beroep op Van Dale's groot woordenboek der Nederlandse taal. Dat definieert een romp als 'het lichaam zonder ledematen', zodat ook een stoffelijk overschot zonder benen volgens het hof aangemerkt kan worden als 'lijk'.⁴ De stelling van de verhuurder dat ook vervreemding van het verhuurde in verband met de onrendabele exploitatie ervan, moet worden aangemerkt als een geval waarbij kan worden gezegd dat de verhuurder het verhuurde 'dringend nodig heeft voor eigen gebruik' stuit onder meer af op de *bewoordingen* van de wet, het huidige art. 7:274 lid 1, aanhef en onder c, BW,

¹ Een huwelijk bijvoorbeeld wordt gesloten (voltrokken) door wat een *speech act* wordt genoemd: J.L. Austin, *How To Do Things With Words*, ed. J. O. Urmson. Clarendon: Oxford, 1962.

² P. Scholten, *C. Asser's handleiding voor de bestudering van het Nederlands burgerlijk recht, Algemeen Deel*, 3de druk, W.E.J. Tjeenk Willink: Zwolle 1974, p. 36.

³ Vgl. H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford University Press: Oxford [1961] 1994, p. 126.

⁴ HR 30 januari 1996, *NJ* 1996, 263.

dat expliciet stelt dat daaronder niet wordt begrepen ‘vervreemding van de gehuurde woonruimte’.⁵ Dat het volgens de Hoge Raad mogelijk is om de inhoud en strekking van een tekst te bepalen aan de hand van de bewoordingen ervan, wordt expliciet gesteld in een arrest over de uitleg van een CAO. Nu bij de totstandkoming van een dergelijke overeenkomst, aldus de Hoge Raad, de individuele werknemers niet betrokken zijn, staan aan de werknemers en werkgever bij het bepalen van inhoud en strekking daarvan in het algemeen geen andere gegevens ter beschikking dan haar tekst. ‘Dit brengt mee dat voor de uitleg van de bepalingen van een CAO, *de bewoordingen daarvan*, gelezen in het licht van de gehele tekst van die overeenkomst, in beginsel van doorslaggevende betekenis zijn’.⁶

Bovenstaande voorbeelden illustreren dat de rechter zijn uitleg zowel op taalkundige argumenten baseert, als deze rechtvaardigt met behulp van taalkundige argumenten. Het vertrouwen dat de rechtspraak in taalkundige interpretatie en –argumentatie heeft, staat echter in schril contrast met de opvattingen van sommige rechtstheoretici over de functie ervan. Groenewegen bijvoorbeeld is van mening dat taalkundige interpretatie nauwelijks betekenis heeft bij het oplossen van interpretatieproblemen.⁷ Volgens Soeteman heeft taalkundige interpretatie ‘zodra het interessant wordt geen enkele betekenis’.⁸ En Van den Hoven spreekt van ‘de mythe van het taalkundig argument’.⁹

Een voorbeeld kan de reden voor deze kritische beoordeling van taalkundige interpretatie verduidelijken. Naar aanleiding van de regel dat het park verboden is voor voertuigen, zoekt een ijverige parkwacht de taalkundige betekenis van ‘voertuig’ in de Van Dale (editie 1976) op en leest: ‘1. alg. naam voor een gestel op wielen of glijvakken dat, getrokken of geduwd, dient en bepaaldelijk gebouwd is voor het brengen (voeren) van goederen of personen van de ene plaats naar de andere; wagen; – vervoermiddel in het algemeen’. Vlak daarop treft hij in het park een jonge moeder aan die haar kind in een kinderwagen voortduwt. Hij meent op basis van de definitie van ‘voertuig’ dat zij duidelijk in overtreding is en legt haar een boete op.

De kwestie is absurd en als de vrouw verstandig is, betaalt ze de boete niet. Het is niet waarschijnlijk dat ze zal worden vervolgd, maar mocht dit wel het geval zijn, dan zal de rechter haar zonder twijfel vrijspreken van de tenlastelegging. De reactie van de rechter zal zijn dat ieder weldenkend mens begrijpt dat dit niet met de verbodsbepaling is *bedoeld*. Het doel van de bepaling is ongetwijfeld geweest om de rust in het park te waarborgen, zodat onder ‘voertuig’ moet worden verstaan gemotoriseerd verkeer, misschien ook fietsen, maar zeker niet kinderwagens, sleeën en bolderwagens, ofschoon deze ‘naar de letter’ onder de verbodsbepaling vallen.

Dit voorbeeld laat zien dat de betekenis van de bepaling niet samenvalt met de betekenis die de woorden in de taal kunnen bezitten. De voor de hand liggende reden is de volgende. Veel woorden bezitten meer dan één betekenis, zoals het woord ‘bank’, dat onder meer zitmeubel, geldinstelling en zandplaat betekent. Elk van die betekenissen is bovendien tot op zekere hoogte onbepaald: we weten wel *ongeveer* wat een zitmeubel is, maar van sommige objecten is onduidelijk of zij als zodanig kunnen worden geclassificeerd. De precieze betekenis die aan het woord moet worden toegekend houdt verband met de *context* van het woord, dat wil zeggen met de zin waarin het woord voorkomt, terwijl de zin op zijn beurt onderdeel uitmaakt van een geheel van zinnen (een gesprek, een boek, een rapport). We kunnen dit de linguïstische context van het woord noemen. Maar teksten vervullen een rol in de niet-talige werkelijkheid – ze dienen bijvoorbeeld om ons te amuseren of te informeren, of om een bepaalde status in het leven te roepen. We zouden dit de buiten-linguïstische context kunnen

⁵ HR 23 september 2005, *NJ* 2005, 555.

⁶ HR 17 september 1993, *NJ* 1994, 173, cursivering niet in origineel.

⁷ F.T. Groenewegen, ‘De relatieve waarde van de grammaticale interpretatiemethode’, in: *Alles afwegende*, E.T. Feteris e.a. (red.), Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 239-245

⁸ A. Soeteman, ‘Het nutteloze nut van grammaticale interpretatie’, in: *Alles afwegende*, E.T. Feteris e.a. (red.), Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 257-260

⁹ P.J. van der Hoven, ‘De betekenis van interpretatiemethoden’, in: *Alles afwegende*, E.T. Feteris e.a. (red.), Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 245-248

noemen. Ook deze is medebepalend voor de betekenis van de tekst. De betekenis die we aan een woord toekennen, is dus afhankelijk van de linguïstische en buiten- linguïstische context en de fout van de parkwacht is dat hij de betekenis van het woord ‘voertuig’ louter taalkundig en dus a-contextueel heeft vastgesteld.

Het is echter niet waarschijnlijk dat de rechtspraak taalkundige interpretatie begrijpt als een vorm van uitleg waarbij men de betekenis van een regel louter taalkundig vaststelt, dat wil zeggen door de betekenis van de woorden a-contextueel te bepalen. Als de Hoge Raad stelt dat voor de uitleg van de CAO de bewoordingen van doorslaggevende betekenis zijn, dat voegt hij daaraan toe dat men de woorden moet lezen in het licht van de gehele tekst (linguïstische context). Dat de rechter zich er tevens van bewust is dat ook de buiten-linguïstische context bij taalkundige interpretatie van belang is, volgt uit de manier waarop de rechter het taalkundige argument gebruikt: hij gebruikt het bijna altijd in combinatie met een ander argument, zoals de strekking van de bepaling, de parlementaire geschiedenis of de wetgeschiedenis.¹⁰

De benadering van de Nederlandse rechter lijkt meer verwant met die van de Amerikaanse rechtsrealist en rechter Oliver Wendell Holmes: de *Plain Meaning Approach*. Dat is de benadering die voorschrijft dat we aan de woorden van een wettelijke bepaling de betekenis moeten geven die deze voor de gewone burger heeft als hij die woorden in vergelijkbare omstandigheden als de wetgever zou spreken.¹¹ De opvatting van de werkwijze van de rechter die Holmes voorstaat, is vermoedelijk de opvatting die de meeste niet-juristen hebben: dat, als de wetgever bepaalde woorden heeft gebruikt, de betekenis die de rechter aan de wet dient toe te kennen in overeenstemming hoort te zijn met de betekenis die een gewoon taalgebruiker aan die woorden toekent als deze zich in de positie van de wetgever had bevonden. Als die gewone taalgebruiker spreekt van de ‘duidelijke bewoordingen’ van de wet, begrijpen we heel goed wat daarmee wordt bedoeld, evenals wij Voltaire begrijpen waar hij stelt dat wetten duidelijk, eenvoudig en precies dienen te zijn.¹² Aan de stelling dat grammaticale interpretatie geen enkele betekenis heeft ‘zodra het interessant wordt’, ligt een interessantere stelling ten grondslag: dat grammaticale interpretatie voor de *gewone* gevallen betekenis heeft. De gewone gevallen vormen het merendeel van de gevallen die de rechter te beoordelen krijgt¹³ en het is de *duidelijke* betekenis van regels in gewone gevallen waarop wordt gemoduleerd in wat de interessantere gevallen wordt genoemd.

2 Intermezzo: een taal filosofische beschouwing over taal en betekenis

Hoe weet de competente taalgebruiker wat de ‘duidelijke betekenis’ (*plain meaning*) van een regel is? Overweegt hij éérst de afzonderlijke woorden en stelt hij daarna vast wat de vermoedelijke betekenis is van de afzonderlijke woorden en van de zin als geheel? Dat is de benadering van Descartes, waarbij de betekenis van een woord wordt voorgesteld als een afbeelding in de geest, een mentaal plaatje. Het criterium voor het juiste gebruik van het woord is de correspondentie tussen dit mentale plaatje en het object in de werkelijkheid. In deze optiek is de *betekenis* van een woord iets dat *achter* het woord staat:

¹⁰ Zie de HR van resp. 23 september 2005, *NJ* 2005, 555, 2 november 2007, *RvdW* 2007, 940 en 21 januari 2005, *NJ* 2006, 310.

¹¹ In de woorden van Holmes: ‘Thereupon we ask (...) what those words would mean in the mouth of a normal speaker of English, using them in the circumstances in which they were used, and it is to the end of answering this last questioning that we let in evidence as to what the circumstances were. But the normal speaker of English is merely a special variety, a literary form, so to speak, of our old friend the prudent man’, O.W. Holmes, *The Essential Holmes* (Ed. by R. Posner), The University of Chicago Press: Chicago and London 1992, p. 297.

¹² Aldus Voltaire, *Filosofisch Woordenboek* (vert. van *Dictionnaire Philosophique* (1764) door J.M. Vermeer-Pardoën, Amsterdam: Van Gennep 2001, in het lemma: ‘Burgerlijke en kerkelijke wetten’: Elke wet moet duidelijk, eenvoudig en nauwkeurig zijn: interpreteren is bijna altijd vervalsen’.

¹³ G.J. Wiarda, *Drie typen van rechtsvinding*, W.E.J. Tjeenk Willink: Deventer [1963] 1999, p. 19-22, met een verwijzing naar H. Drion.

*'You say: the point isn't the word, but its meaning, and you think of the meaning as a thing of the same kind of the word, though also different from the word. Here the word, there the meaning.'*¹⁴

Deze benadering kent volgens Wittgenstein onder meer de volgende problemen. Allereerst biedt zij geen verklaring voor allerlei woordgebruik waarvan niet kan worden gezegd dat daarmee een bepaalde voorstelling correspondeert – want wat zou onze voorstelling zijn van de zin 'Als ik het had geweten, dan had ik het niet gedaan'?

Het tweede probleem is, dat alle mogelijke toepassingen op de een of andere manier al besloten zouden moeten liggen in het mentale plaatje. Maar wat is dan die voorstelling die wij van het woord in de geest zouden hebben? Nemen wij het woord 'auto' als voorbeeld – is er een voorstelling van 'auto' mogelijk, zodanig dat het 'past' op alle modellen van alle auto's uit het verleden en heden? Het zou dan op de een of andere manier moeten lijken op ieder model, maar het zou tevens van ieder model moeten afwijken. Het mentale plaatje kan dus niet precies hetzelfde zijn als de afzonderlijke objecten die we met die term benoemen. Maar dan kan betekenis niet gelijkgesteld worden met het mentaal plaatje, omdat, indien we al bij ieder woord een bepaalde voorstelling zouden hebben (*quod non*), we ook nog zullen moeten weten hoe we dit dienen te *hanteren* als we het woord gebruiken.¹⁵

Wittgenstein trok hieruit de conclusie dat de betekenis van woorden of zinnen niet kan worden losgezien van het gebruik ervan. Een kind leert het woord 'rood' aan de hand van voorbeelden (de prototypische gevallen) en het zal daarbij door zijn omgeving worden gecorrigeerd als het dat fout doet. Het criterium voor het juiste gebruik van dit woord is niet de eigen overtuiging van het kind dat het dit goed doet (diens beoordeling of het object correspondeert met het mentale plaatje), maar of het daarbij de sociale regels van het correcte gebruik van het woord volgt. Of het dat correct doet, is mede afhankelijk van *context*, overeenkomstig de verschillende betekenissen van 'rood' (vergelijk 'rood' in 'hij werd rood van verlegenheid' en 'het stoplicht staat op rood').

In gewone gevallen maken we geen gebruik van de regel door eerst een soort vertaling van de regel te geven (door de formulering van de regel te vervangen door een soort 'mentale regel' – wat dat ook moge zijn), maar door de regel 'blindelings' of 'automatisch' te volgen op de manier waarop ons dat is geleerd in ontelbare interacties met anderen. Weten wat de regel betekent wil zeggen dat we weten hoe de regel moet worden *toegepast*. Met de focus iets anders gericht, zou je ook kunnen zeggen dat de (kern)betekenis van de regel gelijk is aan de *gevallen* die evident onder de regel vallen – de prototypische gevallen.

Dat is ook de benadering van de Engelse rechtsfilosoof H.L.A. Hart, die daarbij onder meer door het (late) werk van Ludwig Wittgenstein is beïnvloed:

*'When we are bold enough to frame some general rule of conduct (e.g. a rule that no vehicle may be taken into the park), the language used in this context fixes necessary conditions which anything must satisfy if it is to be within its scope, and certain clear examples of what is certainly within its scope may be present to our minds. They are the paradigm cases, (the motor-car, the bus, the motor-cycle).'*¹⁶

Wat de betekenis van de regel 'naar spraakgebruik' wordt genoemd, is niet de 'letterlijke' betekenis die de woorden van het voorschrift bezitten (want dat kunnen er vele zijn), maar is de in taalkundig opzicht (sterk) ingeperkte betekenis in het licht van de onproblematische toepassing van het voorschrift. Dat is een andere manier om te zeggen dat de betekenis 'naar spraakgebruik' altijd al de linguïstische en buiten-linguïstische context insluit.

3 De betekenis van taalkundige interpretatie in moeilijke gevallen: heuristische functie

¹⁴ L. Wittgenstein, *Philosophical Grammar*, R. Rhees (ed.), Berkeley/Los Angeles: University of California Press 1974, p. 122.

¹⁵ Overigens stelt Wittgenstein niet dat we niet vaak een voorstelling hebben bij een woord of regel, maar deze voorstelling is noch noodzakelijk, noch bepalend voor het gebruik ervan: Wittgenstein 1974, p. 118/19.

¹⁶ Hart 1994, p. 129.

Het verband dat de taalhandelingsfilosofie legt tussen betekenis en toepassing biedt een aantrekkelijke verklaring voor de manier waarop de zogenoemde moeilijke gevallen in het recht worden opgelost. Want hoe sturen regels ons in gevallen die niet duidelijk onder de bestaande regels vallen (bijvoorbeeld de vraag of de verbodsbepaling dat het park verboden is voor voertuigen ook geldt voor fietsen)? Een invloedrijke benadering in de rechtsvindingstheorie is die van de Amerikaanse rechtsfilosoof Ronald Dworkin. Hij stelt dat wij rechtsregels moeten uitleggen in het licht van de politiek-morele waarden van het rechtssysteem en dat de oplossing in moeilijke gevallen wordt bepaald door na te gaan welke beslissing in het concrete geval het beste aansluit bij de normatieve uitgangspunten van de rechtsorde.¹⁷ Er valt veel voor deze holistische benadering te zeggen, maar als richtsnoer bij het oplossen van interpretatieproblemen is het probleem dat, ook als men het eens is over de kernwaarden (bijvoorbeeld: gelijkheid, vrijheid en solidariteit), het nog niet zo gemakkelijk is daaruit af te leiden welke interpretatie van de betreffende regel de beste is. Abstracte waarden als vrijheid en gelijkheid krijgen pas betekenis voor het recht via nadere regels, waarin het gewicht dat de verschillende waarden ten opzichte van elkaar in bepaalde omstandigheden bezitten is bepaald.¹⁸ Bij de vraag of het nieuwe (moeilijke) geval onder het toepassingsbereik van de regel valt, zal de rechter zich dan ook niet rechtstreeks wenden tot de waarden (of de belangen) die in geding zijn, maar hij zal dat doen via de regel zelf. In dergelijke gevallen, aldus Hart, lijkt de regel te fungeren als een *precedent*. Het is niet zozeer de (abstracte) formulering van de regel waarop de rechter zich richt, maar op de onproblematische *toepassing* ervan. De oplossing voor het nieuwe geval wordt gezocht door dit geval te vergelijken met de prototypische gevallen van de regel:

*'He chooses to add to a line of cases a new case because of resemblances which can reasonably be defended as both legally relevant and sufficiently close.'*¹⁹

De prototypische gevallen fungeren als aangrijpingspunt in de heuristiek. Het nieuwe geval wordt vergeleken met het prototypische geval en die vergelijking maakt vaak duidelijk wat de strekking is van de regeling.²⁰ Wie zich afvraagt waarom auto's niet en kinderwagens wel in het park worden toegelaten, komt op het spoor van wat de strekking of *ratio legis* van de regel wordt genoemd: rust in het park. We kunnen vervolgens aan de hand van wetshistorie, systematische interpretatie en andere juridische gezichtspunten nagaan of de door ons gevonden strekking inderdaad aan de regel kan worden toegeschreven. Dit wil niet zeggen dat wij altijd zo te werk gaan, maar deze werkwijze verklaart dat wij in de meeste gevallen al een tamelijk duidelijk idee van de strekking van de regel hebben, nog voordat we kennis hebben genomen van de parlementaire geschiedenis of van andere juridische gezichtspunten die op de regel betrekking hebben. Aan de hand van de aldus vastgestelde strekking is het mogelijk te beoordelen of fietsen 'in dit opzicht' gelijkgesteld kunnen worden met gemotoriseerde voertuigen, of juist meer gelijkenis vertonen met kinderwagens en sleeën. Het vaststellen van de vergelijkbaarheid is uiteraard een complex proces dat samenhangt met tal van factoren, zoals andere rechtsregels, de bedoeling van de wetgever, fundamentele waarden en opvattingen over de rol van de rechter.²¹ De regel zoals deze wordt begrepen naar heersend spraakgebruik (de *plain meaning*), vormt aldus het aangrijpingspunt voor de oplossing waarnaar wordt gezocht. We zouden dit de heuristische functie van taalkundige interpretatie kunnen noemen.

4 De normatieve functie van taalkundige interpretatie

De kritiek die, vooral in rechtstheoretische kringen, bestaat op de functie van taalkundige of grammaticale interpretatie, lijkt mij het gevolg van een al te rigide toepassing van dit

¹⁷ R. Dworkin, *Law's Empire*, London: Fontana Press 1986.

¹⁸ Vgl. C.E. Smith, *Regels van rechtsvinding*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers [2005] 2007, pp. 109-120.

¹⁹ Hart 1994, p. 127.

²⁰ De vergelijkingsmethode van Wiarda is op dit principe gebaseerd, al beschrijft hij deze voor het geval van vage normen als redelijkheid en billijkheid: Wiarda 1999, p. 107-108.

²¹ Hart 1994, p. 127.

uitgangspunt in de tijd dat het legisme floreerde. Maar een fel criticus van het legisme als Paul Scholten beschouwt taalkundige interpretatie niettemin nog steeds zowel als uitgangspunt en als toets van iedere interpretatie. Over het eerste, de heuristische functie, hebben we het hierboven gehad. Hier zou ik kort op het normatieve belang van taalkundige interpretatie willen ingaan. Dat belang houdt verband met het ideaal van de *rule of law*. Dit ideaal verklaart dat Voltaire pleit voor duidelijke, eenvoudige en precieze wetten – want interpreteren, aldus Voltaire, is bijna altijd vervalsen.²² En als Montesquieu van de rechter in de republiek stelt dat deze slechts *bouche de la loi* is, wiens vonnis niets anders bevat dan wat *letterlijk* in de wet valt terug te vinden,²³ dan is de reden voor de strikte binding aan de letter van de wet het voorkómen van machtsmisbruik – niet alleen het mogelijke machtsmisbruik van de rechter, maar ook dat van de andere machten, met name het bestuur.²⁴

Op welke manier binden de woorden van de regel de rechter? Aan de hand van de *plain meaning* van de regel stelt de rechter vast welke gevallen beslist wel onder de regel vallen (auto's en brommers) en welke beslist niet (kinderwagens). De vraag of een minder evidente categorie, fietsen, eveneens onder het begrip voertuig in deze bepaling valt, wordt als volgt beantwoord. Enerzijds gaat de rechter na of een dergelijk verbod in overeenstemming is met de strekking van de regel (verkregen door wat we 'gevalsvergelijking' kunnen noemen). Anderzijds – mocht de rechter van oordeel zijn dat een verbod voor fietsen inderdaad met die veronderstelde strekking in overeenstemming is – dient te worden vastgesteld of een fiets in taalkundig opzicht een voertuig kan worden genoemd. Taalkundige interpretatie fungeert hier als ondergrens voor wat nog als een acceptabele lezing van de regel kan worden beschouwd. Fietsen zijn 'naar de letter' (dat wil zeggen: volgens de woordenboekbetekenis) een voertuig en kunnen om *die* reden waarschijnlijk worden aangemerkt als 'voertuig'; maar vliegers zijn dat beslist niet. Zou de rechter, in verband met de *strekking* van de bepaling, besluiten ook vliegers onder de bepaling te laten vallen (omdat ze de rust in het park verstoren), dan beslist hij niet langer naar de regel, maar formuleert hij een nieuwe regel, één die verkregen is door bijvoorbeeld analogie.

Een recent voorbeeld van het belang van de normatieve functie van taalkundige interpretatie levert de Hoge Raad met zijn beslissing dat het *vanuit* het buitenland *naar* Nederland voeren van personen onder de betekenis valt van art. 278 Sr.²⁵ Dit artikel stelt strafbaar het *over* de grenzen van het Rijk in Europa voeren van personen. Uit de wetsgeschiedenis blijkt 'kristalhelder'²⁶ dat de toenmalige wetgever het oog had op het geval dat iemand *vanuit* Nederland wordt ontvoerd naar een ander land – we zouden dit de *plain meaning* van de regel kunnen noemen. In het licht hiervan kan deze betekenis van de regel (d.i. deze *toepassing* van de regel) dan ook niet in de bewoordingen worden gelezen, wat er ook zij van de huidige maatschappelijke opvattingen op grond waarvan het vanuit het buitenland naar Nederland voeren van personen even afkeurenswaardig wordt geacht als het omgekeerde transport dat door de wetgever lang geleden in art. 278 Sr strafbaar is gesteld. De annotatoren De Lange en Mevis merken op dat de Hoge Raad hier afstand neemt van de *duidelijke woorden* van de wetgever, en dat juist in het materiële strafrecht waar de grammaticale interpretatiemethode tot respect voor de wetgever dwingt. Ofschoon deze uitleg naar de (a-contextuele) woorden mogelijk is, wijkt ze af van de betekenis die de bepaling 'naar spraakgebruik' heeft. Feitelijk formuleert de Hoge Raad hier een nieuwe regel onder het mom van interpretatie.

²² Zie noot 9.

²³ Ch. De Montesquieu, *De l'esprit des loix, ou du rapport que les loix doivent avoir avec la constitution de chaque gouvernement, les moeurs, le climat, la religion, le commerce, etc.* (1748); *The Spirit of Laws*, transl. by Thomas Nugent, [1949] 1975, XI, 6, p. 159.

²⁴ Vgl. K.M. Schönfeld, *Montesquieu en "La bouche de la loi"*, diss. Leiden, Leiden: New Rhine Publishers 1979.

²⁵ Hoge Raad 20 november 2001, *NJ* 2003, 632. Zie verder over dit arrest H. Kloosterhuis, 'Verhullend argumenteren met taalkundige argumenten', in: *Alles afwegende*, E.T. Feteris e.a. (red.), Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 261-268.

²⁶ Aldus AG Machielse.

5 Conclusie

In tegenstelling tot het standpunt van sommige rechtstheoretici, heeft taalkundige interpretatie een functie in zowel de heuristiek als de legitimatie van het rechtsoordeel.

Taalkundige interpretatie, begrepen als de uitleg van een bepaling ‘naar spraakgebruik’, fungeert als uitgangspunt van iedere interpretatie. De betekenis van een bepaling ‘naar spraakgebruik’ is gelijk aan de prototypische gevallen die onder het toepassingsbereik van de regel vallen. Vergelijking tussen de gevallen die evident wel en evident niet onder de regel vallen, geeft een aanwijzing over de strekking van de regel.

In moeilijke gevallen fungeert de regel als precedent. In het licht van de veronderstelde strekking van de bepaling kunnen de overeenkomsten en verschillen tussen de prototypische gevallen en het nieuwe geval worden vastgesteld. Eén van de factoren bij de beoordeling of het nieuwe geval kan worden geacht onder de betreffende bepaling te vallen, betreft de betekenis die de woorden van de bepaling in taalkundig opzicht bezitten. In dat opzicht vormt de betekenis van de bepaling ‘naar de letter’ de ondergrens van iedere interpretatie.

De binding van de rechter aan de woorden van de wet (en andere rechtsregels) vormt een rem op eigenmachtig optreden van de rechter – en daarmee een waarborg tegen machtsmisbruik en willekeur. Dat betekent niet dat de rechter altijd moet beslissen overeenkomstig de betekenis die de regel ‘naar de woorden’ kan bezitten, maar in dergelijke gevallen zal de rechter de beslissing niet moeten presenteren als een vorm van interpretatie van de regel, maar dient hij de werkelijke redenen voor zijn, van de regel afwijkende beslissing te geven.

Mr. Dr. Carel Smith
Hoofd Research Courses
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Universiteit Leiden
c.e.smith@law.leidenuniv.nl